

v družbi evropskih narodov in so se k nam preivali tokovi s severa, juga, vzhoda in zahoda, pa da smo na tem evropskem prepihu še vendar ohranili tudi v narodopisju svojo samobitnost. Že prof. Murko je povedal v LMS 1896: »Zbirajo naj se vse starine, samobitne in prisvojene, ker človeka, ki ni barbar, bo vedno zanimalo, kako so živeli njegovi predniki.« Ko sem prebiral Mrkunovi knjižici, so se mi pojavile podobe Val. Vodnika, Urbana Jarnika, P. Hicingerja, Matija Majarja, Jurija Kobéta, Janka Barléta, Ivana Šašlja in seveda tudi staria Davorina Trstenjaka, Božidarja Raiča, dr. Jos. Pajka in mnogih, mnogih drugih njegovih že davno umrlih sobratov, ki so iskali v slovenskih starinah svetinje, katere so v duhu romantike močno čistili. Mrkun je vreden njihov naslednik, ki gleda na te starosvetnosti povsem realno, pa se mu vendar včasih zaiskri kaka romantična iskra.

Fr. Kotnik

Dr. p. Metod Turnšek, Pod vernim krovom. Ob ljudskih običajih skoz cerkveno leto. I. knjiga: Od adventa do posta. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani. 1943. 8°, str. 102.

Ob zaključku svojih razlag nekaterih starih navad in običajev slovenskega naroda (GMDS, XXI, 1940, 1—37) sem izrazil željo, da bi se — morda že v poslednji uri — ugotovile in zanamcem ohranile vse take narodopisne starine, kolikor jih še živi bodisi v dejavni tradiciji bodisi le še v golem spominu med našim ljudstvom. Neodvisno od te pripombe (ker se mi namreč zdi, da avtor gornje knjige ni upošteval oz. ni poznal mojih Slovenskih mitoloških starin) je pisec priredil za Mohorjevo družbo zbirko ljudskih običajev za božično dobo, jih po krajevnih razlikah opisal, pokazal na njihovo ozadje, opozoril pri nekaterih na njihov nastanek in njihovo življenjsko pomembnost, skromno pristavljajoč, da so v marsičem potrebni še globlje raziskave in nadaljnje izpopolnitve. Okoristil se je z dosedanjimi objavami zadevnega gradiva, mnogo pa so prispevali zlasti njegovi duhovniški sobratje iz najrazličnejših slovenskih predelov; na vse te prispevke je avtor opozoril med tekstem oz. v zaključnem seznamu pisanih in uстных virov. Škoda le, da je zaradi trde sile časovnih razmer bilo izključeno intenzivnejše sodelovanje in konzultiranje širokih plasti preprostega ljudstva, ki so med njim ti običaji še najbolj zakoreninjeni. Upajmo, da bo v drugi knjigi, ki bo obravnavala navade in običaje za čas od posta do adventa, mogoče jačje pritegniti k sodelovanju ljudi iz celokupnega našega etnografskega ozemlja; po potrebi bi se ob tej priliki mogli priobčiti tudi dodatki za božično obdobje.

Takoj v uvodu opozarja dr. Turnšek na Helmoldovo Slovansko kroniko, kjer da je o Slovencih zapisano, da ga »ni naroda, ki bi bil v bogočastju bolj pobožen in v izkazovanju časti duhovnikom spoštljivejši«. Mislim, da bi se moralo izvirno besedilo (*Karinthi confines sunt Bawaris, homines divino cultui dediti, nec est ulla gens honestior et in cultu Dei et sacerdotum veneratione devotior*) bolje nekako takole sloveniti: Bavarčem sosedni Karantanci (Slovenci) so za čast božjo zelo zavzeti in ni kmalu naroda, ki bi bil krepstnejši in bolj predan češčenju Boga in duhovnikom bolj spoštljivo vdan. To tolikokrat navajano karakterizacijo pa je treba razumeti in razlagati iz posebnih krajevnih in časovnih razmer. Pri bojevitih slovanskih rodovih ob Odri in Labi so razen vračev, vedeževalcev in čarodejev ostali glavni branilci stare vere poganski svečeniki, ki so se kmalu razvili v vpliven in dobro organiziran razred in ki so se dobro zavedali, da jim krščanska vera izpodjeda ne le njihovo blagostanje, marveč tudi njihov obstoj sam. Karantanski Slovenci nasprotno z Nemci niso živeli v neprestanih krvavih spopadih na življenje in smrt kakor je to bilo v Polabju, kjer je šlo za iztrebitev enega ali drugega, tudi se pri nas pod vplivom irskih menihov nova vera ni razširjala z ognjem in mečem. Duhovi v Alpah torej niso bili tako razdraženi in nahujskani, prav zato pa tudi moč neorganiziranih čarodejev v poganski Karantaniji ni bila velika, stan syečenikov pa vobče še ni bil razvit ali pa je bil šele v prvih po-vojih. Helmold, ki je iz lastnega opazovanja poznal divje sovražno razmerje na nemškem vzhodu, je mogel zato upravičeno pohvaliti mirnejše sožitje na slovensko-bavarski meji.

Glede starih običajev zavzema pisec pravilno in širokosrčno stališče, da jih je treba skrbno ohraniti, zamrle zopet obuditi, jim vrniti prvotni smisel, odpasti bi smelo le nebitveno, duh pa bi moral ostati neokrnjen, ker je v njem skrita neizčrpna zakladnica pristnih slovenskih duhovnih vrednot. Ne moti ga pri tem niti poganski izvor nekaterih navad, ki jim je Cerkev vtisnila krščanski pomen ter je mnoge prevzela za podlago ljudskega bogoslužnega življenja. Ne bo pa popolnoma resnična piščeva trditev (str. 7), da je poganski človek živel le v strahu pred različnimi svojimi božanstvi. Hude »pehtre« niso slovenskega izvora; poznajo jih med nami le na Koroškem, kamor so prišle z germanskega severa, kjer so bile pernahti sredozimski praznik, nekaj nordijski Jul. Nasprotno je poznal poganski Slovenec višje sile, ki so mu bile naklonjene: tako n. pr. šetke, netke, dedke in druge hišne bogove, Vile, ki so mu svetovale, kdaj naj seje in orje in ki so mu tudi drugače pomagale v nezgodah in težavah, Kresnike, ki so se borili za kmetovo žetev, tudi Božič sam je bil zanj veselo oznanilo preropenja sončnega in ognjenega boga Svaroga. Seveda pa je pred duhovi, ki napolnjujejo zemljo in svet, imel nek tesnoben strah, kakor je to pri večini verstev. Saj pa je tudi naravni človek nagnjen, da spoštuje predvsem moč in silnost, ki zmaga nad vsemi zaprekami, zato stari Slovani niso častili toliko boga žarečega sonca na sinjem nebu, marveč tistega v temnih oblakih z gromom in bliskom, ne Svaroga, nego Peruna.

Iz poganskih časov je ostalo izročilo, da imajo okrog Božiča, ko so dnevi najkrajši in noči najdaljše, razni duhovi največ moči. Zato so hodili v tem času koledniki voščevat srečo, plodnost in zdravje; za koledniške-božične praznike so pekli tudi čarovno moč vsebujoči »poprtnik« iz vseh vrst moke, ki ji je bilo primešano tudi zelišče na kresno noč nabrane praproti (prvotno paporotnik, odtod poprtnik, gl. moja izvajanja v GMDS, XXI, 1940, 32 sl.). V vodiški župniji dá gospodar od poprtnika tudi živini, ki da se potem »pogovarja« (Turnšek, str. 84). Tudi to je dokaz, da je poprtnik resnični praprotnik — paporotnik: praprotno seme namreč usposobi človeka, da razume m. dr. govorico živine, ki zlasti v božični noči prerokuje bodočnost sebi in gospodarjevi družini.

Poprtniku je po svoji čarodejni moči soroden »lucijšak«, ki ga pečejo v Slov. Goricah za dan sv. Lucije. V ta kruh je pomešano razno semenje in razna o kresu nabrana zelišča (str. 27). Da je »lucijšak« enako kot poprtnik stara obredna jed, izhaja iz tega, da ga dobi razen družine tudi živina in kuretina, celo mačka in pes nista izvzeta. Na pogansko češčenje sončnega božanstva kaže tudi okolnost, da spečejo v Prekmurju tak opresen, nesoljen Lucijin kruh pred sončnim vzhodom. Božični kruh, poprtnik, stalnik, župnik ali pomižnjek, naj bi dal človeku in živalim moč in zdravje, otrokom pa zlasti dobro rast, zato jim gospodar odrezani kos poprtnika visoko dvigne, da morajo poskočiti ponj: više ko otrok skoči, bolj ho zrastle. Zaradi nepoznanja izvora v zadregi porojena naivna razlagá poprtnika kot kruha, ki je pokrit in pod prtom, je neosnovana tudi zato, ker mora n. pr. v škofjeloški okolici biti poprtnik vse tri svete večere odkrit; razen tega v stari dobi niso rabili namiznega prta, ki ima vrh vsega tudi prvotnejše ime rob — robača. Napačna je tudi domneva (str. 83), da je poprtnik — stalnik nekako posvečen zato, ker je bil vso praznično noč na mizi in ker so nekoč na mizi opravljali svoje daritve. Poprtnik ima svojo čarobno moč brez ozira na to zgolj zbog svoje zmesi kresnih ivanjskih zelišč. Naši predniki pa so svoje daritve opravljali ne na (nepoznani) mizi, marveč na domačem ognjišču, kjer so živeli dalje duhovi (ščuri) rodbinskega ustanovitelja in ki je veljalo zato kot hišni oltar. Tam so opravljali tudi manjše krvave daritve ali žrtve, kar je tudi prvotni pomen naše molitve, saj se srbsko daritveno jagnje še danes imenuje »molitva«.

O Božiču se tako rekoč sonce znova rodi in pomladi, zato so naši poganski predniki tedaj pogasili na vseh ognjiščih stari, nečisti ogenj in ukresali novega, živega in neomadeževanega. Na to spominja morda običaj (str. 41), da zadela gospodinja v Soški dolini na sv. večer žerjavico na ognjišču s pepelom, novoukresani ogenj starega božičnega kresa pa izraža v krščanski obliki navada, da prižgo na sveti večer svetilko šele z ognjem žerjavice, s katero so kadili (str. 40); prispodoba nekdanjega kresa naj bi po Turnškovi domnevi bila tudi hišna luč,

ki gori na Božič vso noč (str. 44; bolj verjetno pa gre tu za spomin Rojenicam — »božjim porodnicam« (GMDS XXI, 1940, 19). Bolj neposredni spomin na pogansko dobo pa je čok, panj božič(nik), ki gori na sveto noč in ki so mu na Goriškem še pred nedavnim »darovali« od vseh dobrot z božične mize in se v zameno priporočali za srečo, zdravje in plodnost, kar zopet dokazuje, da je bilo domače ognjišče pravi žrtvenik, ne pa miza. Zmotna je trditev (str. 31), da je božični bodnik treba izvajati od glagola bdeti. Še manj smemo trditi, da sta koroška in štajerska »bilja« le skrčen badnji ali bedenji dan, marveč je to le izkvarjena cerkvena vigiliaj, vilja, bilja, kot predvečer svetega dne.

Na božični večer denejo za mizo pod jaslice na klop sevnico z vsemi vrstami žita in sočivja. Zraven mize so položili tudi obdelovalno orodje, drevo (plug), srp, koso, motike, grablje, sekire, jarem, verige, čredni zvonec, žehtar itd., tudi živina sama je zastopana v obrazcih iz testa. Turnšek ima prav, če meni, da so naši predniki priporočali vse te stvari svojemu božanstvu, proseč ga pomoči in dobre letine (str. 37, 38, 34). Vendar to ni novoletni praznik, marveč je to pravi poganski Božič, ki po srbski narodni pesmi »nosi tovor žita, da zaseje njive, da urode rodome«. Kakor so častili ob sončnem višku Kresnika kot svojega obiljnika in zaščitnika, tako so ob njegovem zimskem preropenju priporočali svoje polje in imetje varstvu Svarožiča — mladega Božiča.

Na dveh krajih omenja avtor užijanje kaše (str. 41, 75): v Prekmurju da jo jedo ponekod na novega leta dan, drugod pa na sveti večer. Je to naša prastara obredna jed, ki so jo uživali na božični večer v spomin umrlih prednikov; Rusi imenujejo drugi božični praznik, naravnost kot »babično kašo«. Topografska razširjenost te navade bi se dala še z drugimi, v knjigi ne navedenimi primeri izpopolniti. Prav tako tudi preostanek poganskega drevesnega kulta, ko hitijo ponekod na sveti večer (ali na sv. Treh kraljev dan) v mraku molit ven v gozd ali pod češpljo na vrt ali pa kar pod milo nebo (prvotno pač pod drevo), podobno tudi priporočanje z darovi vodi in studencem. Darovanje štirim elementom je ugotovljeno za Koroško in Beneško Slovenijo; za to slednjo opozarjam avtorja na delo Val. Ostermanna, *La vita in Friuli* (na zadevna mesta sem opozoril na koncu svojega prispevka *Contributo alla mitologia slovena, priobčenega v Studi e materiali di storia delle religioni*, vol. XVIII, 1942).

Pri navadi tepežkanja bi bilo potrebno dostaviti, da je to splošen indoevropski običaj, ki naj bi pričaral rodovitnost, zdravje in srečo (Lebensrute nemških mitologov). Če tepežkajo v Labodski dolini sadno drevje, naj bi mu to podelilo svežost in rodovitnost; isti namen naj bi doseglo potresanje sadnega drevja o božičnih praznikih. Sicer je pa treba pohvalno omeniti, da se je naš avtor ogibal manije večine naših narodopiscev, ki skušajo vsem našim običajem, navadam in starinam najti primere pri vseh mogočih narodih in krajih od Indije pa do Španije, namesto da bi ugotovili najprej tisto, kar smo prinesli s seboj kot svojo kulturno dediščino iz skupne praslovanske domovine. Šele, ko smo opravili to inventuro, moremo iti dalje z iskanjem za praznovori: če pa delamo to prej, preskakujemo metodološke kline lestvice znanstvenega raziskavanja in spoznavanja. Izvzeti je treba seveda navade in običaje, ki smo jih po preselitvi sprejeli od svojih sosedov, ali pa ki so bili vpeljeni pod vplivom Cerkve odn. so nastali pod vtisom spremenjenih gospodarskih, družabnih in življenjskih razmer vobče.

Piscu, ki naj bi v prihodnje nekoliko omilil svoj mestoma preobloženi pridigarški slog, želimo, da bi v drugi knjigi Vernega krova še v obilnejši meri kot v prvi obogatil naše poznanje ljudskega življenja in verovanja, rešil pozabe stare, po tradiciji posvečene navade in običaje in da bi se mu posrečilo obnoviti kopneče starine v vsej njihovi prvotni sveži pristnosti in vabljivi prisrčnosti. Veseli smo njegovega obeta, da se bo lotil tudi objave naših krstnih, birmanskih in drugih navad. Naj bi pri tem ne pozabil na godovne in ženitovanjske običaje ter znanosti otel pozabe morda tudi razne praznoverske in vražarske razvade; podobna vprašalna pola, kot jo je priložil prvi knjigi, bi gotovo prinesla zadovoljive in uporabne odgovore in s tem naši etnografski znanosti dobro žetev. Q. F. F. F. Q. S.!

Dr. J. Mal